MAH/MUL/03051/201
ISSN-2319 931

Special Issue, February 2019
International Multilingual Refereed Research Journal
VIDYAWARTA®

NAAC ACCREDITED 'B' Grade with COPA OF 2:52
(June 25.2015 to 24,2020)
Samata Shikshan Sanstha, Pune's

Dr.Babasaheb Ambedkar College of Social Work, Morane

Dhule-424002 (Maharashtra)

One Day

National Seminar

On

Inclusive Development and Marginalised Groups

Organizing Committee

Prof.Dr.J.B.Adsule
Prof.G.M.Nimbalkar
Prof.Dr.D.J.Ghongade

11 — E 140 126

Scanned with CamScanner

झाशीची राणी, अहिल्याबाई होळकर, सावित्रीबाई फुले, कल्पना चावला, इंदिरा गांधी या महान स्त्रियांचा आदर्श डोळ्यांसमोर ठेवून आदिवासी महिलांना देखील विकासाची स्वप्न पुर्ण करण्याची संधी मिळावी.

कुटुंबाचा आधार पुरुषांना मानल गेले. परंतु आदिवासी महिलांच्या बाबतीत असे दिसते की पुरुषांच्या खादयांना खांदा लाऊन काम करतांना दिसतात.

संदर्भग्रंथ सूची

१) कुलकर्णी शौनक, २००-१०, 'महाराष्ट्रातील आदिवासी'. डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे.

२) भाऊसाहेब राठोड, २०१२, 'पारधी लोकसंस्कृती' शोभा प्रकाशन, औरंगाबाद.

३) गौतम निकम, २०१०, 'क्रांतीकारी आदिवासी जननायक', विमलकिर्ती प्रकाशन, चाळीसगांव.

४) मुठे सुमन, २००१, 'आदिवासी स्त्री जीवन', सुगावा प्रकाशन, पुणे.

५) गोरे गोविंद, १९९८, ' आदिवासी विकास योजना' आदिवासी विकास प्रतिष्ठान, पुणे.

23

शिक्षणाचा अधिकार या कायदयाचे सर्वसमावेशक शिक्षणाचा दृष्टीने चिकित्सक अभ्यास

डॉ.कविता साळूंके
संचालक,
शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा नशिक

कु.ज्योती आर.लष्करी
पीएच.डी संशोधक विद्यार्थी,
शिक्षणशास्त्र विद्याशाखा नशिक

****

प्रस्तावना

देशाचा विकास हा खज्या अर्थाने शिक्षणामूळे होत असतो. म्हणून शिक्षण हे तळागळातील लोकांपर्यंत कसे पोहचविता यईल यासाठी सतत अथक प्रयत्न भारतात स्वांतत्र्यो पूर्व व स्वांतत्र्योत्तर काळात करण्यात आले.व सध्या ही सुरु आहे.मुलांचा विकास करावयाचा असेल तर त्यांना प्राथमिक शिक्षणाची गरज आहे. प्राथमिक शिक्षण हे मोफत व सक्तीच व्हाव याविषयी ज्योतीबा फुले.बाबासाहेब आंबेडकर ,गोपाळ कृष्ण गोखले यांनी देखील सांगितले आहे.त्या दृष्टीने बाबासाहेबांनी राज्यघटनेत सुध्दा कलम ४२ व २१ अ यात प्राथमिक शिक्षण मोफत व सक्तीच असावे असे सांगितले आहे.त्यादृष्टीने भारतातील वय वर्षे ६ ते १४ वर्ष पयंत मुलांना प्राथमिक शिक्षण हे सक्तीचे मोफत करण्यात आले.त्याला आपण बालक शिक्षण हक्क कायदा असे म्हणतो. आणि खज्या अर्थाने देशात शिक्षणाचा आधिकार या कायदयामुळे भारतातील शैक्षणिक स्थिती थोडयाप्रमाणात सुधारली आहे. व शाळेची व वर्गातील विद्यार्थ्यी संख्या वाढली आहे.पण सर्वमावोशक शिक्षणाचा दृष्टीने जर विचार केला तर बालक हक्क कायदयात विशेष गरजा असलेली बालकांच्या खुप विचार केलेला दिसुन येत नाही.सर्वसमावेशक शिक्षणात सर्वसमान्य शाळेत सर्वविद्यार्थ्यांचा समावेश करण्यात यावा असे अपेक्षित आहे.यात समाजातील सर्व शिक्षणापासून वंचित घटकाचा विचार केला आहे. समाजातील वंचित घटक कोण वंचित हा शब्द Disadvantaged or Deprived या शब्दांसाठी वापरला जातो.Debar for,enjoying

192 128

Scanned with CamScanner

[illegible] the effect म्हणजेच सामान्य हक्कांपासून [illegible] शारिरीक कारणामुळे दूर राहावे लागते त्यांना [illegible].

समाजातील वंचित घटकांना शिक्षणाचा प्रवाहात [illegible]ण्यासाठी मानसिक,सामाजिक,आर्थिक व सांस्कृतिकदृष्टया वंचित [illegible]लेल्या लोकांच्या बाबतीत वंचित घटक, [illegible] दुर्बल घटक हा [illegible]ब्द प्रयोग केला जातो.भारतात दुर्बल किंवा वंचित घटक ही संज्ञा व्यक्तीचा सामाजिक वआर्थिक स्तराशी निगडीत आहे. यात मुलींचे शिक्षण, अनुसुचितजातीचे शिक्षण,अनुसुचितजमातीचे शिक्षण, अल्पसंख्याक,आर्थिकदृष्टया मागास स्त्रीयांचे,दिव्यांग,भटक्या विमुक्त,देवदासी वारांगनांची मुले यांचा अंतर्भाव होतो. भारताला आज स्वातंत्र्यामिळून ७० वर्षे पेक्षा जास्त झालेली असली तरी समाजातील खुप मोठा घटक शिक्षणापासून वंचित राहिला आहे.वरील सर्व घटकांना शिक्षणाचा हक्क कायदया अतंर्गत सोयी सवलती देण्यात आल्या आहेत.मात्र समाजात आज सुध्दा देवदासी वारांगना यांच्या मुलामुलींचे शिक्षण आणि अध्ययन अकार्यक्षम मुलांचे शिक्षण यांची स्थिती आज ही समाजात सुधारलेली नाही.सध्या विशेष शिक्षण घेण्याज्या विद्यार्थ्यांची संख्याही २०११च्या जनगणने नुसार ८०० ते १००० विशेष शाळा आहेत तर दिव्यांग मूले ही सुमारे १ कोटी २० लाख अशी आहे.या पैकी फक्त ५% ते ६% मुलांना शिक्षण मिळत आहे शिक्षणाचा अधिकार हा कायदा या बाबती या वंचित घटकांबद्दल काय म्हणतो या बाबतित विचार करण्याचा प्रयत्न केला आहे.सदर पेपर मध्य दोन भाग करण्यात आले आहे यात प्रथम भागात शिक्षणाचा हक्क व सर्वसमावेश शिक्षण याची संकल्पना व अर्थ स्पष्ट केला आहे.आणि दुसज्या भागात शिक्षणाचा अधिकाराचा सर्वसमावेशक शिक्षणाच्या दृष्टीने चिकित्सक अभ्यास करुन मांडले आहे.

भाग १ सैध्दांतिक भाग

शिक्षणाचा अधिकार (Right to Education)

जन्माला आलेला प्रत्येक व्यक्तीला जगण्याचा अधिकार निसर्गाने दिला आहे.तसेच काही उपजत क्षमता देखील मानवला मिळालेल्या असतात.त्याचा विकास मात्र त्याचा परिस्थिती नुसार होत असतो हा विकास प्रभावी पणे व्हावा या करिता भारतातील राज्यघटनेत मानवाला जगण्याचे मुलभूत हक्क दिले आहेत.त्या जगण्याचा,भाषणाचा,फिरण्याचा,धर्मचे हक्क असुन इ.सर्वघटक असुन आता त्यात शिक्षणाचा हक्क याचाही समावेश करण्यात आला.

स्वातंत्र्योपूर्व काळ

पूर्वी भारतात शिक्षणाची व्यवस्था ही होती मात्र हे शिक्षण सक्तीचे व मोफत नव्हते.नंतर ब्रिटिश राजवटीत १८७० मध्ये प्राथमिक शिक्षण सक्तीचे असावे असा अधिनियम पारित झाला.मात्र शिक्षण [illegible].

१ मा.फुले तसेच इतर यांनी १८८२ मध्ये [illegible] शिक्षण आयोगामुळे प्रथमतह प्राथमिक शिक्षण मोफत असावे अशी मागणी केली.

२ महाराज सयाजीराव गायकवाड यांनी [illegible] मध्ये अमरेली तालूक्यात मुलांसाठी मोफत शिक्षण व्यवस्था सुरु केली १९०६ मध्ये पुन्हा त्याचा विस्तार झाला.

३ गोपाळ कृष्ण गोखले यांनी इंपीरियल विधान परिषदेपुढ १९०६ मध्ये प्रस्ताव मांडला पण तो १९१०अमान्य झाला.

४ १९१७ मध्ये वल्लभभाई पटेल ना.गोखले याचा प्रस्ताव मंजूर करुन पटेल ॲक्ट नावाने पास झाला यानंतर राजर्षीशाहू महाराज यांनी सक्तीचे मोफत शिक्षणाची अमंलबजावणी सुरु केली १९१८ यातून ब्रिटिशांची संविधात्मक मध्ये त्याचा समावेश केला.

स्वातंत्र्योत्तर काळ

१ १९४९ मध्ये बाबासाहेब आबेडकर वय वर्ष १४ वर्षा पर्यंत बालकांनी मजूरी अमान्य करीत शालेय शिक्षण घेण्यासंबंधी विचार मांडला.

२ १९५० शिक्षणाचा सार्वत्रिकरणाच्या हेतूने घटनेचा मार्गदर्शक तत्वाचा कलम ४५ मध्ये मोफत व सक्तीचा शिक्षणाचा स्वीकार करुन १९६० अखेर पूर्ण करण्यासाठी धोरण स्वीकरण फारसे यशस्वी झाले नाही.

३ १९९३ पासून पुन्हा घटना दुरुस्तीला सुरुवात झाली.

४ २८ नोव्हें २००१ मध्ये प्राथमिक शिक्षणाचा अधिकार विधेयक लोकसभे मध्ये सर्वानुमते मंजूर झाला.

५ १४ ते २००१ मध्ये विधेयक राज्यसभेत समंत करण्यात आले डिसेंबर २००२ मध्ये ८६ व्या घटनादुरस्ती झाली संविधानात कलम २१ अ ची निश्चिती करुन बालकांसाठी (वय वर्षे ६ ते १४) प्रार्थमिक शिक्षणाचा मुलभूत अधिकार बनला डिसेंबर २००२ मध्ये ८६ वी घटनादुरुस्ती झाल्यावर RTE चा प्रवास सुरु झाला २००९ पर्यंतचा घटनाक्रम

२००४ बालकाला मोफत सक्तीचा शिक्षण विधेयक २००३

२००५ शिक्षणाचा हक्कांचे विधेयक,२००५ जून (CABE विधेयक)

२००५ शिक्षणाचा हक्काचे विधेयक ऑगस्ट (CABE विधेयक)

२००६ Central legis;ation Discarded starts advised to make theit own bill based on the model right education bill,२००६

163 139

Scanned with CamScanner

आणि जेव्हा हे प्रक्रिया सुरु होतो त्यावेळी भारतात सर्वशिक्षा अभियान,स्कुल चले हम,व या अंतर्गत २००९ मध्ये शिक्षणाचे सार्वत्रिकरण करण्यात आले.सर्वशिक्षा अभियानाचा मुख्य उददेश Access pasticipation and Quality हा होता यातूनच प्राथमिक शिक्षणासाठी नवनवीन योजना राबविण्यात येऊ लागल्या मात्र सर्वशिक्षा अभियाना अंतर्गत प्राथमिक शिक्षणामध्ये होणारा बदल मोठया प्रमाणामध्ये अपेक्षित होता त्या प्रमाणामध्ये विद्यार्थी हे शिक्षणाचा प्रवाहामध्ये येत नव्हंता म्हणून २००५ मध्ये यासाठीचा कायदा निश्चित करण्यात आला. सन.२००५ मध्ये Right to Education वर मसुदा तयार करण्यात आला.यामध्ये दारिद्रय रेषे खालील मुलांना खाजगी -विनाअनुदानित शाळांमध्ये २५% प्रवेश देण्याचे ठरले यांचे अनुदान शासन त्या शाळेला दिले जाईल.(अरुन सांगोलकर) २००८ मध्ये केंद्रीय मंत्रीमंडळ समोर विधेयक ठेवण्यात आले २ जुलै २००९ रोजी राज्यसभे मध्ये विधेयक मान्य झाले.२००९ रोजी चर्चा व दुरुस्त्या सुचवत राष्ट्रपती मान्यतेला पाटविण्यात आले. २००९ रोजी अंतीम मान्यता मिळाली २० ऑग २००९ रोजी राष्ट्रपतींना विधेयकावर शिक्कामोतर्ब केले १ एप्रिल २०१० मध्ये संपूर्ण भारतात हा कायदा लागु करण्यात आला.यात बालक हक्क शिक्षणकायदयात एकुण ८ प्रकरण ३८ विभाग दिले आहेत त्या प्रत्येक घटकाचा बारकाईने विचार केला आहे.त्या शिक्षकाची भूमीका,मुख्यापकाची भूमीका,व्यवस्थापक भूमीका व पालकाची भूमीका स्पष्ट केली आहे.

सर्वसमावेशक शिक्षण (Inclusive Education)

Inclusive Education ची संकल्पना १९९४ साली स्पेन मधील salamacha शहरात परिषद झाली तेव्हा ही संकल्पना उदयास आली.म्हणून यास salamcha statement असें ही म्हणतात या परिषदेलाच Jomrntium conference असे ही म्हटले जाते.सर्वसमावेशक मुलामध्ये Challenged learners सामाजिक व आर्थिक दृष्टया दुर्बल मूले Culturally diverse learners, सांस्कृतिक दृष्टया भिन्न (strest children) शाळा बाहय बालकेयांचा समावेश होतो inclusive Education Directed toward,s Education for all Human Resource Development सर्वसमावेशक शिक्षणामध्ये सर्वसाधारणपणे समाजातिल प्रत्येक घटकाचा समावेश शिक्षणात करण्यात यावा ही संकल्पना आहे.त्याच्याशी कोणत्याही प्रकार सामाजिक बौध्दीक शारिरीक भेदभाव करता येवू नये.मात्र अजूनही ही प्रचार प्रसार व प्रामाणिक पणे अंमलबजावणी होणे आवश्यक आहे. यात Education to all चा समावेश करण्यात आला.Education to Every Person हे वाक्य महत्त्वपूर्ण आहे.

II संशोधन कार्य

संशोधन शीर्षक: शिक्षणाचा अधिकार या कायदयाचे सर्वसमावेशक शिक्षणाचा दृष्टीने चिकित्सक अभ्यास

उद्दिष्टे

१ शिक्षणाचा अधिकार कायदा जाणून घेणे.

२ सर्वसमावेशक शिक्षणाची संकल्पना जाणून घे

३ शिक्षणाचा अधिकार कायदयाचा सर्वसम शिक्षणाचा दृष्टीने विचार करणे.

गृहितक

१ शिक्षणाचा अधिकार हा कायदा कार्यान्वीत कर आला

२ सर्व समावेशित शिक्षणाची कार्यवाही संपूर्ण भा सुरु झालेली आहे.

कार्यपध्दती

सदर पेपर मध्ये बालक हक्क शिक्षण कायदयाची चि करण्यासाठी सर्व्हेक्षण पध्दतीतील दस्तऐवज विश्लेषण पध्द वापर केला आहे.

साधने

चेकलिस्ट चा आधारे मुद्दयांची तपासून पाहिले अ

बालक शिक्षक हक्क कायदयाचे विश्लेषण थोडक्यात

बालक शिक्षक हक्क कायदयात एकुण ८ भाग प्रकरण दिले आहेत.ज्या अर्थी सराकराने,बालकांचा मोफत व स शिक्षणाचा हक्क अधिनियम २००९.(२००९ चा ३५) (यात ज्याचा निर्देश "उक्त अधिनियम"असा केला आहे.) दि.१ २०१० पासूनद अंमलात आणला आहे.

भाग ०१ प्रारंभिक

संक्षिप्त नाव,विस्तार व प्रयुक्ती यात वि नियमांमध्ये,संदर्भानुसार व्याख्या दिल्या आहेत.त्यात बालक अर्थ ६ ते १४ वर्षे या वयोगटातील कोणतीही व्यक्ती अर

स्पष्टीकरण

अधिसुचने मध्ये व्याख्या केल्याप्रमाणे विकलां साठी (समान संधी,हक्कांचे संरक्षण आणि पूर्ण र अधिनियम,१९९५ (१९९६) या मध्ये किंवा अधिसुचनेमध्ये केल्याप्रमाणे विकलांग असलेल्या किंवा अध्ययन करण्या असलेल्या किंवा अध्ययन काठिण्य असलेल्या बा संबंधात,उच्च वयोमर्यादा १८ वर्षे ही असेल.

वंचित गट याचा अर्थ ,राज्य शासनाने अधिसुचित केल्याप्रमाणे असलेला गट असा आहे.

भाग ०२ बालकांना मोफत व सक्तीचे शिक्षण

164 196

Scanned with CamScanner

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318 | Vidyawarta® Peer-Reviewed International Publication | February 2019 Special Issue | 089

अधिकार

कलम ०४ चा तरतदीनुसार प्रयोजनार्थ विशेष प्रशिक्षण कलम २९ अन्वेय विशेष प्रशिक्षणावर भर देण्यात आला आहे. स्थानिक प्रधिकरण,राज्यशासनाने याबाबतीत अधिसुचना केलेल्या आधिकाऱ्यांकडुन केल्या जाणाऱ्या सर्वेक्षणाच्या साधनाव्दारे जी बालके शाळेत जात नाही.अशी बालके दरवर्षी निश्चित करील आणि वयानुसार त्यांना वर्गामध्ये प्रवेश देईल.ते गरजेनुसार पुढील पध्दतीने विशेष प्रशिक्षण आयोजित करील.

भाग ०३ राज्यशासन आणि स्थानिक प्रधिकरण यांची कर्तव्ये

कलम ६ च्या प्रयोजनार्थ क्षेत्रे किंवा हद्दी(६)विकलांग व्यक्तीसाठी (समान संधी,हक्काचे संरक्षण आणि पूर्ण सहभाग) अधिनियम १९९५ (१९९६ १)यामध्ये व्याख्या करण्यात आलेल्या अशा ज्या विकलांग बालकांना शाळेत प्रवेश घेता येत नाही,त्या बालकां बाबत राज्यशासन किंवा स्थानिक प्राधिकरण,त्या बालकांना शाळेत जाता यावे व प्राथमिक शिक्षण पूर्ण करता यावे यादृष्टीने त्यांचे प्रमाण विचारात घेऊन यथोचित व सुरक्षित परिषद व्यवस्था करील.

मूद्दा क्रं ५ कलमे ८ व ९ यां नुंसार व कलम १२च्या पोट कलम (१) च्या खंडा (ख) व कलम १२ च्या पोटकलम (१) च्या खंड (ग) अनुसार प्रवेश घेतलेल्या बालकाबाबत मोफत साहित्य पुरविण्याची जबाबदारी अनुक्रमे कलम २ च्या खंड (ढ) च्या उप-खंड (दोन) मध्ये आणि कलम २ च्या खंड (ढ)च्या उपखंड (तीन) व(चार) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या शाळेची असेल. बालकास मोफत पाठयपुस्तके लेखन साहित्य व गणवेश बाहय परंतु विकलांग बालकास विशेष विद्याविप्रयक व मदत सहित्य देखील मोफत पुरविले जाईल.४२ वर्षी सवेक्षण समाजिक सर्व वंचित घटकाचे ५ अ क ६ ते १४ वष मूले यांची नावे पहिले ते ५ वी असे पहिले सत्र सुरु होण्याआगोदर प्रत्येक शाळेत जाहीरपणे प्रदशित केलेली आहेत.याबददल स्थानिक प्राधिकरण सुनिश्चित करील.

स्पष्टीकरण

विकलांग व्यक्तीसाठी (समान संधी,हक्काचे संरक्षण आणि पूर्ण सहभाग) अधिनियम १९९५ (१९९६)-१ याचा कलम २ ची पोट कलम २७ व २७ यांच्या प्रयोजनार्थ विकालांग बालके १८ वर्षे वयाची होईपयंत प्रत्येक वर्षी त्यांच्या विषयी माहिती मिळविणे आवश्यक राहिल.

भाग ४ शाळा -शिक्षक जबाबदा-या

कलम १२ च्या पोट -कलम (१) च्या खंड (ग) च्या प्रयोजनांसाठी दुर्बल घटकातील व वंचित गटातील बालकांना प्रवेश देणे.प्रत्येक बालकांमागे केलेल्या खर्चाची राज्य शासनाकडून प्रतिपूर्ती कलम १४ च्या नुसार वयाचा पुरावा म्हणून स्वीकार करण्याजोगे दस्तऐवज कलम १५ नुसार प्रवेशासाठी वाढीव कालाथी कलम १८ शाळांची मान्यता कलम (१२) व १८ (३) च्या शाळांची मान्यता काढून घेणे.या विषयी चर्चा केलेली आहे.

भाग ५ शाळा व्यवस्थापन समिती

प्रयोजननार्थ,शाळा,व्यवस्थापन समितीची रचना व कार्य यात दुर्बल व वंचित गावातील बालकांच्या माता व पिता यांना तसेच तीन वेगवेगळया स्तरावर (उच्च,मध्यम व कमी) नैपुण्य दाखविण्याज्या बालकांच्या माता-पिता यांना सुध्दा पुरेसा प्रतिनिधीत्व देण्यास येईल.विकलांग बालक ओळखणे त्याची नावांची नोंद करणे,दुर्बलघटक ,वंचितघटक यामधील बालकांसाठी व विकलांग बालकांसाठी शैक्षणिक पुनर्वसन व्यवस्था पाहणे.यावर चर्चा केलेली आढळते.

भाग ०६ शिक्षक

कलम २३(१) नुसार प्रयोजनांसाठी किमान अर्हता कलम २३(२) प्रयोजनासाठी,किमान अर्हता शिथिल करणे कलम २३ (३) कलम २३(४) यात शिक्षकाची पगार सेवा भत्ते आणि कर्तव्ये तक्रार निवारण यंत्रणा कलम २५ शाळेमध्ये विद्यार्थी-शिक्षक प्रमाण राखणे या विषयी विचार केला आहे यात ही सर्वसमावेशक शिक्षणाच्या दृष्टीने जर विचार केला तर त्या संदर्भात विशेष स्पष्ट उल्लेख आढळत नाही.

भाग ७ प्राथमिक शिक्षणाचा अभ्यासक्रम व तो पूर्ण करणे

कलम २९ च्या प्रयोजनांसाठी विद्याविषयक प्राधिकरण कलम ३० नुसार प्रमाणपत्र तयार करणे विद्यार्थ्यांच्या मुल्यमापना संदर्भात माहिती मात्र विशेष गरजा असणाऱ्या बालकां बद्दल विशेष अशी मुल्यमापन पध्दती किंवा विशेष असे प्रमाणपत्र अथवा अध्यापन पध्दतीचा वापर सर्वसमावेशक च्या दृष्टीने दिसून येत नाही.

भाग ८ बोलकांच्या हक्कांचे संरक्षण

यात कलम ३१ च्या प्रयोजनासाठी राज्य बालकहक्क संरक्षण आयोगाचे कार्यपालन यात राज्य बालकहक्क संरक्षण आयोग बालकांसाठी एक हेल्पलाईन सुरु करील की,जिच्याशी एस.एम.एस.,दुरध्वनी अथवा पत्राव्दारे किंवा अशा अन्य कोणत्याही सुविधेव्दारे त्यांना संपर्क करणे शक्य होईल.या साठी सल्लागार परिषद घटित करणे अशी चर्चा आढळते मात्र यातही किमान एक सदस्य ,विशेष गरजा असलेल्या मुलांकरिताच्या शिक्षणाचे विशेषीकृत ज्ञान व प्रत्यक्ष अनुभव असलेल्या व्यक्तीपैकी असावा.असा उल्लेख आहे.

165 191

Scanned with CamScanner

MAH MUL/03051/2012
ISSN: 2319 9318 | Vidyawarta® Peer-Reviewed International Publication | February 2019 Special Issue | 090

चिकित्सा

वरील सर्व बालक हक्क शिक्षण कायदयाचा सविस्तर विचार केला तर

भाग १ मध्ये देखील अध्ययन अकार्यक्षम बालकांचा खुप संविस्तर विचार उल्लेख आढळत नाही.

भाग ०२ मध्ये बालक शिक्षण मोफत व सक्ती असावे असा उल्लेख आहे पण दिव्यांग मुलां संदर्भात विशेष व सविस्तर असा उल्लेख सर्वसमावेशक शिक्षणाचा दृष्टीने आढळत नाही.

भाग क्र ०४ मध्ये शाळा व शिक्षकांच्या जबाबदा-या स्पष्ट करतांना विकलांग बालकाचा दृष्टीनें कोणत्याही प्रकारची अधिक माहिती नाही.

भाग ८ मध्ये कलम ३४ (ख)देखील विकलांग बालकांसाठी फक्त एकच सदस्याची नेमणुक असावी असे म्हटले आहे.

तसेच काही मुद्दयांच्या आधारे विचार केला तरा त्याचे प्रमाण आपल्या लक्षात येईल

अ.क्र	सर्वसमावेशक शिक्षणाचा दृष्टीने विचार	पूर्ण प्रमाणात १००%	[illegible] प्रमाणात ७५%	[illegible] प्रमाणात २५%	उल्लेख नाही ०%
१	[illegible]				✓
२	[illegible]			✓	
३	[illegible]		✓		
४	[illegible]				✓
५	[illegible]				✓
६	[illegible]			✓	
७	[illegible]			✓	
८	[illegible]				✓
९	[illegible]		✓		
१०	[illegible]		✓		
११	[illegible]		✓		
१२	[illegible]		✓		
१३	[illegible]		✓		
१४	[illegible]				✓
१५	[illegible] Resource Room [illegible]				✓
१६	[illegible]		✓		
१७	[illegible]		✓		

संशोधकाचे मते बालक शिक्षण हक्क कादयात समाजातील सर्व वंचित घटकाचा विचार केलेला आहे. तरीही सर्वसमावेशक शिक्षणाचा दृष्टीनें या बालकांचा कमी प्रमाणात विचार केलेला दिसून येतो.त्या बालकांसाठी विशिष्ट नवीन आणि जास्त अनुदान देणारी तरतुद केलेली दिसत नाही,तसेच ग्रामिण भागातही अपंगाचे प्रमाण जास्त असले त्याच्यासाठी विशेष शाळा असावी असा उल्लेख दिसत नाही.किंवा त्या विद्यार्थ्यांचा समावेश सर्वसामान्यांच्या शाळेत करावा त्यासाठी अतिरिक्त शिक्षक नेमणुक करावी अशी तरतुद पाहिजे.शिक्षक -प्रशिक्षणात या विद्यार्थ्यांना अध्यापन करण्याच्या शिक्षकांना प्रशिक्षणाची सोय केलेली दिसत नाही.विशेष बालकांना अध्यापन करणाऱ्या शिक्षकांना कोणत्याही प्रकारची अशैक्षणिक कामे देवू नये.अनुदान अभावी किंवा प्रभावी पणे अंमलबाजवणी होत नसल्यामूळे अडथळा निर्माण होतो.अध्ययन अकार्यक्षम किंवा दिव्यांग बालकांसाठी विशेष मार्गदर्शन करणारे समुदेशक नेमले जात नाही.मानवी हक्क प्रमाणे यांनाही सुविधा देणे हे आपले कर्तव्य आहे मात्र याचा सर्वसमावेशक शिक्षणाचा दृष्टीने विचार होणे अत्यंत आवश्यक आहे.

उपाययोजना

१ बाल शिक्षण -हक्क कायदा व सर्वसमावेशक शिक्षण यावर सर्वेक्षण करणे.

२ या मुलांना सर्वसमावेशक शिक्षणाचा प्रवाहात आणणे.

३ वर्ग व्यवस्था उपकरणे,साधने,तंत्रे याची मांडणी करणे.

४ जाणीव जागृती करणे प्रसार प्रचार करणे.

समाजामध्ये या मुलांन विषयी योग्य दृष्टीकोन निर्माण करणे.

६ बालक हक्क कायदयात सर्वसमावेशक शिक्षणात या बालकांचा सविस्तर विचार करणे.

सारांश

शिक्षणाचा आधिकार या अंतर्गत अनेक गोष्टीचा प्रामूख्याने समावोश करण्यात आला.यात मोंफत व सक्तीचे शिक्षण,शिक्षणाचे सावित्रीकरण,सर्वसमावेशक शिक्षण या अंतर्गत भारतातील अगदी दऱ्याखोऱ्यातील तळागळातील रानावनातील विद्यार्थ्यांना मोफत व सक्तीचे शिक्षण करण्यात आल आहे. बालक शिक्षक कायदयामुळे शाळेतील सर्वसामान्य (विशेष गरजा असणारे बालक सोडुन)विद्यार्थी संख्या वाढली. समाजातील सर्व वंचित घटकांना वर्ग १ ते ८ पर्यंत शिक्षा घेता येत आहे. भारतातील साक्षरतेचे प्रमाण वाढत आहे. विशेष शैक्षणिक गरजा असणाऱ्या मूलामुलींच्या क्षमता अक्षमता या सर्वांचा साकल्याने विचार करुन सर्वसमावेशक शिक्षणाच्या कक्षा अधिक विकसित केल्या आहेत समावेशक शिक्षण योजनेला विशेष लवचिकता प्रदान केली आहे.पण त्याची प्रभाविपणे अंमलबजावणी होणे आवश्यक आहे.विशेष गरजा असणा-या पालकांचे शिक्षणाचे प्रमाण वाढणे ही आवश्यक आहे.सर्वसामान्य शाळेत अध्ययन करणारे विद्यार्थ्यांच्या सोबत विशेष गरजा असणाऱ्या बालकांना प्रवेश दिल्यामूळे समाजात त्यांना समानतेची वागणुक मिळू शकते असे वाटते.

१६६ १९२

Scanned with CamScanner

संदर्भ ग्रंथ सुची

अरुण सांगोलकर :२०११ नवीन जागतिक समाजातील शिक्षणाचे विचारप्रवाह शिक्षणातील नव विचार प्रवाह प्रकाशन इनसाईट पब्लिकेश नाशिक.

रवी जाधव,गौतम गायकवाड : २०१५ शिक्षणातील आधुनिक विचारप्रवाह कैलाश पब्लिकेशन्स औरंगपूरा औरंगाबाद

महाराष्ट्र शासन राजपत्र असाधारण भाग चार - ब ऑक्टोबर २०११ बालक शिक्षण अधिकार

24

डॉ.आंबेडकरकी समावेशक नीतियोंमें भारतीय महिलाओंके मानवीय अधिकार और मानव विकास: वर्तमान परिप्रेक्ष में

आयु.परेश एस. साळवे

****

संक्षेप :

समावेशी विकासके उद्देश्य से हाशिये पर रहे समुदाय की दृष्टीसे देखा जाए तो विश्व की मानवीय आबादीमें जो आधी आबादी महिलाओं की है, उन्हें लैंगिक असमानता और भेदभाव का भोग बने जरुर पाया जाता है, जो की अब विश्व के अधिकतम देशोमें उन्हें मानवीय अधिकारों और उनके सशक्तिकरण एवम् विकास के सही मौके समय पर दिए जाने के कारण वे आगे बढ़ रही है। परंतु, भारत न केवल समावेशी विकास के अंक (IDI—२०१८), बल्कि महिलाओं को मानवीय अधिकार, सशक्तिकरण और विकास की दिशामें भी कई पीछे रहा हुआ मानव विकास अंक (HDI — २०१८) के लिंग सम्बंधित विकास अंक (GDI), लैंगिक असमानता सूचकांक GII, SDG—५ और EM—२०३० में दिखाई देता है। भारतमें महिलाओं की इस पिछड़ेपन की स्थिति का कारण वे भारत की ऐतिहासिक, राजकीय, आर्थिक, धार्मिक व सामाजिक—सांस्कृतिक रित—रिवाज और परंपराए है जिसमें महिलाओं को इंसानी तौर पर समान अधिकार और स्वतंत्रता नहीं दी गई। इन बेड़ीओंको दूर कर महिलाओं को मानवीय अधिकारों के साथ स्वतंत्रता, समानता एवम् न्यायपूर्ण जिवन दिलाने में भारत की स्वतंत्रता पूर्व कई समाज—सुधाराकोंने अपना अमूल्य योगदान दिया है जो हम भूल नहीं सकते। उन्ही आदर्शो के साथ भारत के विकासमें अपनी समावेशी नीतियाँ लागु कर भारत के सभी अबाल—वृद्ध, महिला,

197 193

Scanned with CamScanner